

Pardayev Jamshid Muzaffarovich,

Termiz iqtisodiyot va servis universiteti tadqiqotchisi

XIZMATLAR SOHASINING IJTIMOIIY-IQTISODIY ASOSLARI

Annotasiya

Xizmat kategoriyasining vujudga kelishi, iqtisodiy tizimda aholining turli xil iqtisodiy manfaatlarining paydo bo'lishi xizmatlar sohasining alohida katta tizim sifatida faoliyat ko'rsatishini taqozo etadi. Bunday iqtisodiy tizimning faoliyati esa, uni amalga oshiruvchi korxonalarining vujudga kelishini ta'minlaydi. Bu turdagi korxonalar esa, xizmatlarning xususiyatlariga muvofiq tarzda o'ziga xos xususiyatlari ham mavjud bo'ladi. Bu kabi korxonalar boshqa turdagi korxonalar singari faoliyati foyda olishga qaratilgan bo'lib, ularning faoliyati belgilangan tartibda soliqqa tortiladi. Xizmat ko'rsatish korxonalari faoliyati o'ziga xos xususiyatlarga ega bo'lib, mazkur maqolada ushbu holatlar yoritib beriladi.

Kalit so'zlar: *Xizmat, xizmatlar sohasi, korxona, tashkilot, tizim, davlat, moliyaviy qo'llab-quvvatlash, soliq, soliqqa tortish, imtiyoz, preferensiya, faoliyat, soha, tarmoq, tizim, axborot, soliq siyosati, takomillashtirish, aholiga xizmat ko'rsatish.*

СОЦИАЛЬНО-ЭКОНОМИЧЕСКИЕ ОСНОВЫ ИНДУСТРИИ УСЛУГ

Аннотация

Появление категории услуг, появление различных экономических интересов населения в экономической системе требует, чтобы сфера услуг функционировала как отдельная большая система. Функционирование такой экономической системы обеспечивает создание предприятий, ее реализующих. Эти типы предприятий имеют свои особенности в зависимости от характеристик услуг. Предприятия сферы услуг имеют свои особенности, и в этой статье мы расскажем об этих случаях.

Ключевые слова: *сервис, сфера услуг, система потребления, уровень риска, гибкость, торговые компании, транспортные компании, финансовые сервисные компании, услуги населению.*

SOCIO-ECONOMIC FOUNDATIONS OF THE SERVICE INDUSTRY

Abstact

The emergence of the category of services, the emergence of various economic interests of the population in the economic system requires that the service sector function as a separate large system. The functioning of such an economic system ensures the creation of enterprises that implement it. These types of enterprises have their own characteristics depending on the characteristics of the services. Service businesses have their own characteristics, and in this article we will talk about these cases.

Key words: *service, service sector, consumption system, risk level, flexibility, trading companies, transport companies, financial service companies, public services.*

Kirish

Xizmat ko'rsatish tushunchasi va tizimining mohiyatini ochib berish, uning boshqa tarmoqlardan o'ziga xos xususiyatlarini ko'rsatib berish, bu turdagi korxonalarda iqtisodiy faoliyatning jihatlarini, shuningdek, bu turdagi faoliyat ko'rsatuvchilarning korxona sifatidagi iqtisodiyotdagi rolini aniqlab berish, xizmat ko'rsatish korxonalarining milliy iqtisodiyotdagi ahamiyatini hamda ularning ilmiy asoslarini yoritib berish ilmiy-nazariy jihatdan muhim ahamiyat kasb etadi. Shundan kelib chiqqan holda mazkur maqolada xizmat ko'rsatish sohasi, ushbu faoliyat bilan shug'ullanuvchi korxonalarning ijtimoiy-iqtisodiy mohiyati, ularni qo'llab-quvvatlashning ayrim yo'nalishlari hamda nazariy asoslarini yoritib berish o'z mohiyatiga ega deb hisoblanadi.

Mavzuga oid adabiyotlarning tahlili

Xizmat ko'rsatish sohasi, ushbu faoliyat bilan shug'ullanuvchi korxonalarning ijtimoiy-iqtisodiy mohiyati, ularni qo'llab-quvvatlashning ayrim yo'nalishlari hamda nazariy masalalari ilmiy-tadqiqotlarning obyekti sifatida keng o'rganilib kelinmoqda. Jumladan, F.Kotler, T.Xilla, M.Katels, N.Barinov, I.Kulisher G.Linkova, S.Yegorova, D.Maloletko, A.Dishlevskiy, shuningdek, mahalliy olimlardan I.Tuxliyev, I.Ochilov, G'.Mustafoev, B.Ismailovlarning ilmiy tadqiqot ishlarida xizmat ko'rsatish sohasining ijtimoiy-iqtisodiy mohiyati va ularni soliqqa tortishning ayrim masalalari o'z aksini topgan.

Tadqiqot metodologiyasi.

Xizmat ko'rsatish korxonalarining mohiyati va ularni soliqqa tortish masalalariga oid tadqiqotlarda ilmiy tadqiqotlarning keng qo'llaniladigan umumiy va individual usullaridan foydalaniladi. Bunda dialektik, sintez va analiz, abstraksiya, umumlashtirish, guruhlash, taqqoslash, mantiqiy yondoshuv, deduksiya kabi usullardan foydalanilgan.

Tahlil va natijalar

Xizmat ko'rsatish korxonalarini soliqqa tortishda bu turdagi korxonalarning xususiyatlarini anglash uchun ham xizmat ko'rsatish tushunchasining mohiyatini aniqlashimiz lozim bo'ladi. Ayrim manbalarga ko'ra, "xizmatlar sohasi bu – korxonalar, tashkilotlar, shuningdek, jismoniy shaxslar tomonidan ko'rsatiladigan turli xil xizmatlar, ishlab chiqarishni o'z ichiga olgan kategoriyadir" [9, B.144].

1-jadval

Xizmat kategoriyasiga ilmiy-nazariy yondoshuvlar*

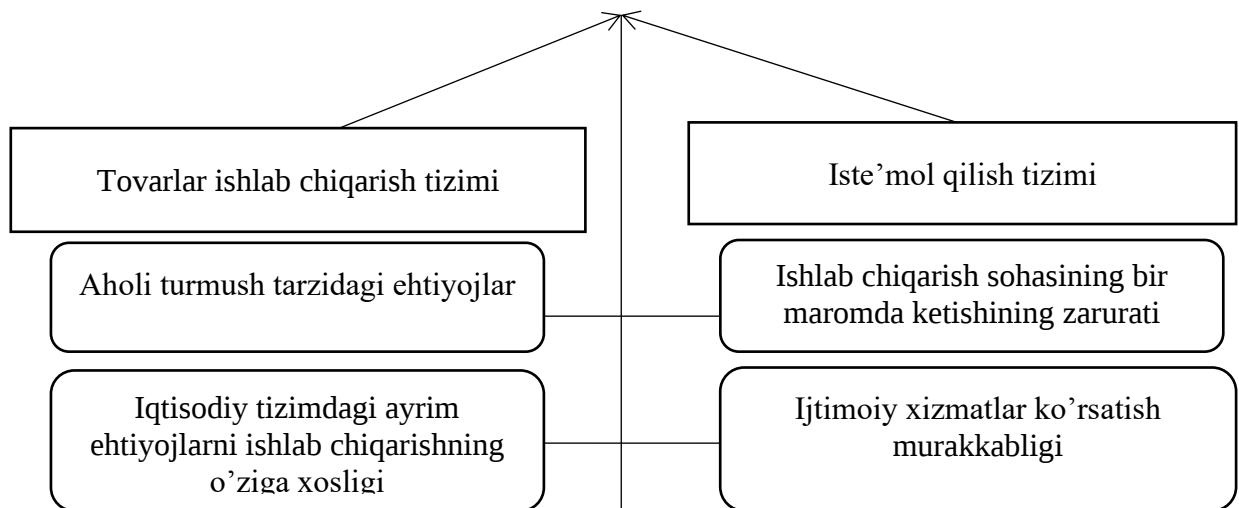
Mualliflar	Yondoshuv
F.Kotler	Xizmat - bu bir tomon boshqasiga taklif qilishi mumkin bo'lgan har qanday faoliyatdir. Xizmatlarni ko'rsatish moddiy ko'rinishdagi tovar bilan bog'liq bo'lishi mumkin yoki aksincha bog'liq bo'lmasligi ham mumkin. [4, B. 38]
I.Tuxliyev	Xizmatlar - bu ko'zga ko'rinmas tovarning o'ziga xos turidir [8, B. 47]
T. Xilla	Xizmat - qandaydir iqtisodiy birlikka tegishli bo'lgan shaxs yoki tovar holatining boshqa iqtisodiy birlik tomonidan oldindan birinchi birlikning roziligi bilan sodir etiladigan faoliyati natijasidagi o'zgarishidir [7, B. 147]

I.Ochilov	Xizmat deyilganda, insonning, xo'jalik yurituvchi subyektlarning, davlatning va jamiyatning ma'lum bir ehtiyojini qondirishga yo'naltirilgan kishilarning naf keltiradigan xizmat jarayoni bilan bog'liq ongli faoliyati tushuniladi. [6, B.47]
G'.Mustafoev	Xizmat - bu ma'lum tomon tarafidan yo'naltirilgan o'z qiymatiga ega bo'lgan nomoddiy ko'rinishdagi harakat yoki, mehnat mahsuli tushuniladi [5, B.188]
N.Barinov	Xizmat - bu mahsulotning (narsaning) foydali harakati yoki insonning o'ziga xos, oqilona ehtiyojlarini qondirish uchun faoliyat shaklida namoyon bo'ladigan, foydalanish qiymatlarini yaratadigan mehnat natijalari bo'yicha paydo bo'ladigan iqtisodiy munosabatlardir [1, B.17]
M.Katels	Xizmatlar kategoriyasi tarixan turli xil ijtimoiy tuzilmalar va ishlab chiqarish tizimlaridan shakllanib kelayotgan faoliyat [1, B.34]
B. Ismailov	Xizmat - uni bajaruvchi va iste'molchi o'rtasidagi bevosita o'zaro aloqalarning natijasi bo'lib, iste'molchining talabini qondirish bo'yicha bajaruvchining foydali faoliyatida yuzaga keladigan iqtisodiy munosabatdir. [2, B.144]

**Ilmiy-o'quv adabiyotlar asosida muallif tomonidan tuzilgan*

Ushbu keltirilgan 1-jadvalda keltirilgan iqtisodchi olimlarning ilmiy qarashlariga e'tibor beradigan bo'lsak, xizmat kategoriyasiga turlicha, masalan, uni bajaruvchi va iste'molchi o'rtasidagi bevosita o'zaro aloqalarning natijasi (B.Ismoilov), bu mahsulotning (narsaning) foydali harakati yoki insonning o'ziga xos, oqilona ehtiyojlarini qondirish uchun faoliyat shaklida namoyon bo'ladigan, foydalanish qiymatlarini yaratadigan mehnat natijalari bo'yicha paydo bo'ladigan iqtisodiy munosabatlar (N.Barinov), bu ma'lum tomon tarafidan yo'naltirilgan o'z qiymatiga ega bo'lgan nomoddiy ko'rinishdagi harakat yoki, mehnat mahsuli (G'.Mustafoev), bu ko'zga ko'rinmas tovarning o'ziga xos turidir (I.Tuxliyev) kabi yondoshuvlarni ko'rishimiz mumkin. Fikrimizcha, xizmat kategoriyasi va u bilan bog'liq iqtisodiy faoliyat hisoblangan xizmatlar sohasining ijtimoiy-iqtisodiy mazmunini yoritish esa o'z navbatida bunday korxonalarni soliqqa tortishda nazariy ahamiyatga ega bo'ladi. Buni kengroq yoritish maqsadida quyidagi keltirilayotgan rasmdan foydalanamiz.

Xizmat ko'rsatish sohasining ijtimoiy-iqtisodiy asoslari

1-rasm. Xizmat ko'rsatish sohasining ijtimoiy-iqtisodiy asoslari*

**Ilmiy-o'quv adabiyotlar asosida muallif tomonidan tuzilgan*

1-rasmda keltirib o'tilganidek, xizmat ko'rsatish korxonalarining vujudga kelishining asoslari sifatida avvalo iqtisodiy tizimning ishlab chiqarish va noishlab chiqarish tizim shaklida mavjud bo'lishida namoyon bo'ladi. Ishlab chiqarish sohasidagi tovarlar ishlab chiqarilishning iqtisodiy-texnologik xususiyatlari va bu tizimning bir maromda ketishi uchun ma'lum bir qo'shimcha faoliyatga ehtiyoj tug'iladiki, bunday ehtiyojlarni ishlab chiqarish va ko'rsatish mohiyati jihatdan xizmat tushunchasi bilan izohlanadi. Bundan tashqari ishlab chiqarilgan tovarlarni iste'mol qilishning xususiyati esa, ishlab chiqarilgan tovarlarni uning iste'molchilariga yetkazishda oraliq bo'g'inni talab qiladiki, bu jarayon esa xizmatlar sohasini yoki uni amalga oshirishni korxonalarga bo'lgan ehtiyojni taqozo etadi.

Tovar ishlab chiqarish hajmining oshib borishi, uning diversifikasiyalashuvi, tovarlarni iste'mol etishda ma'lum bir qo'shimcha xizmatlarni talab etishi ham xizmat ko'rsatish korxonalarining yuzaga kelishiga muhim omil sifatida yuzaga chiqadi. Bundan tashqari iqtisodiy tizimda ayrim tovarlarni ishlab chiqarishning o'ziga xosligi ma'lum bir xizmatlarga bo'lgan talabni shakllantiradi (masalan, tog'-kon sanoati, kimyo sanoati, farmokologiya sanoati va shu kabilar).

2-rasmda keltirib o'tilganidek, xizmat ko'rsatish korxonalari o'ziga xos muhim xususiyatlarga ega.

Хизмат кўрсатиш корхоналарининг ўзига хос хусусиятлари*

Товар ишлаб чиқарувчиларнинг маҳсулотларини истеъмолчиларга етказишда муҳим омил сифатида амал қилиши

Аҳолини бандлигини таъминлашда катта аҳамиятга эгалиги

Аҳолининг ижтимоий-иқтисодий эҳтиёж-ларини қондиришга мослашганлиги

Иқтисодий тизимда оралиқ операцияларни бажаришлиги

Асосан кичик бизнес шаклда мавжуд бўлиши

Риск даражаси нисбатан камлиги

Мослашувчанлиги

Молиявий ресурсларнинг тез айланишлиги

2-rasm. Xizmat ko'rsatish korxonalarining o'ziga xos xususiyatlari

**Ilmiy-o'quv adabiyotlar asosida muallif tomonidan tuzilgan*

Birinchidan, ularning iqtisodiy-moliyaviy jihatdan bozor talablariga tez moslashuvchanligi, ya'ni, ixtisoslashgan faoliyat yo'nalishida raqobat kuchayib ketgan holatda xizmat ko'rsatishning yaqinroq, (o'rinbosar xizmat) xizmat turiga moslashishi nisbatan tez amalga oshadi. Masalan, mehmonxona xizmatidagi talabning kamayishi oqibatida ovqatlanish xizmatiga moslashishi tez va kam xarajatlar bilan amal oshishi mumkin, bu esa xizmat sohasining tez moslashuvchanligini ko'rsatadiki, tovar ishlab chiqarishga ixtisoslashgan korxonalarga nisbatan ushbu xususiyatlari bilan afzallikka egadir.

Ikkinchidan, uning moslashuvchanligi bu turdagi korxonalarning boshqa bir muhim xususiyati - risk darajasining nisbatan kamligini ham ko'rsatadi, bu kabi korxonalarni tashkil qilishda unga tikilgan moliyaviy sarmoyalarni qaytishi va samaradorlik ko'rsatkichlarini keltirishida risk boshqa yirik korxonalarga nisbatan kamroq bo'ladi, bu esa xizmat ko'rsatish korxonalariga investisiyalarning oqimining ortishiga va bu turdagi korxonalarning oshishiga muhim omil bo'ladi.

Uchinchidan, xizmat ko'rsatish korxonalari yirik ishlab chiqarish subyektlari tomonidan iqtisodiy jihatdan nomaqbul bo'lgan faoliyatni amalga oshirish qulayligi ya'ni, iqtisodiy tizimda oraliq operatsiyalarni bajarishga moslashganligi bilan ham muhim ahamiyatga ega bo'ladi.

To'rtinchidan, tovar ishlab chiqaruvchilarning mahsulotlarini iste'molchilarga yetkazishda muhim omil bo'lib xizmat qiladi. Chunki, tovar ishlab chiqarish bilan shug'ullanadigan korxonalar tomonidan o'z tovarlarini iste'molchilarga to'g'ridan-to'g'ri yetkazib berish hamma vaqt ham samarali bo'lmaydi, bunda esa xizmat ko'rsatish korxonalari katta rol o'ynaydiki, bu tovar ishlab chiqaruvchi uchun ham iste'molchilar uchun ham qulay hisoblanadi.

Beshinchidan, xizmat ko'rstaish korxonalari aholining sosial-iqtisodiy ehtiyojlarini qondirishga moslashgan bo'ladi, bu esa aholining turmush tarzini yaxshilanishida katta ahamiyatga ega hisoblanadi.

Oltinchidan, aholini bandligini ta'minlashda katta ahamiyatga egaligi, asosan kichik biznes shaklda mavjud bo'lishi hamda moliyaviy resurslarning tez aylanishligi kabi xususiyatlarga egaligi bunday korxonalarning bozor munosabatlarini tashkil etish va uning rivojlanib borishida o'ziga xos ahamiyatligini ko'rsatadi.

O'zbekiston Respublikasi "Iqtisodiy faoliyat turlari umumdavlat tasniflagichi"ga (IFUT 2-tahrir) ko'ra, respublikamizda xizmatlar sohasi ma'lum bir belgilariga ko'ra tasniflangan. Ushbu tasniflagichga asoslangan holda xizmat ko'rsatish korxonalarining iqtisodiy ahamiyati jihatidan guruhlashtiramiz (3-rasm).

Хизмат кўрсатувчи корхоналарнинг турлари	
Алоқа ва ахборотлаштириш хизмат кўрсатувчи корхоналар	Алоқа соҳасидаги хизматларни, шу жумладан телефон, телекс, телеграф, радиоэшитириш, электрон почта, суний йўлдош, факсимиле ва бошқаларни ишлатиб овозли маълумот, тасвир ва бошқа ахборот оқимларини узатиш хизматларини кўрсатишга ихтисослашган
Молиявий хизмат кўрсатувчи корхоналар	Банкларнинг молиявий воситачилиги хизматлари (молиявий лизинг, кредит бериш), шу жумладан, масофавий банк хизматлари (интернет-банкнинг, мобил-банкнинг), инвестиция фондлари ва бошқа молиявий ташкилотларнинг молиявий воситачилиги, молия бозорлари (фонд ва валюта биржалари) фаолиятининг ёрдамчи молиявий воситачилиги ва бошқа молиявий хизматлар хизматларини кўрсатишга ихтисослашган корхоналар (муассасалар)
Транспорт хизматларини кўрсатувчи корхоналар	Транспортнинг барча турларида юкларни ва йўловчиларни ташиш фаолияти, шунингдек, транспортировка қилишда ёрдамчи хизмат турлари, жумладан, логистик хизматларни кўрсатишга ихтисослашган корхоналар
Яшаш ва овқатланиш хизматларини кўрсатувчи корхоналар	Меҳмонхоналар, отеллар, мотеллар ва бошқа яшаш учун жойлар каби қисқа муддатли турар жой билан таъминлаш ва озиқ-овқат маҳсулотлари ва ичимликлар етказиб бериш бўйича кўрсатишга ихтисослашган корхоналар
Савдо хизматларини кўрсатувчи корхоналар	Улгуржи ва чакана хизматларни бирлаштириб, шунингдек, бошқа шахс манфаатлари учун товарларни олди-сотди шартномалари, комиссиялари ёки агентлик шартномалари асосида сотилган воситачилик хизматлари ҳамда автомобил ва мотоциклларни таъмирлаш хизматларини кўрсатишга ихтисослашган корхоналар
Кўчмас мулк билан боғлиқ хизматларини кўрсатувчи корхоналар	Кўчмас мулк билан боғлиқ операциялар бўйича хизматлар кўрсатишга ихтисослашган корхоналар

3-rasm. Xizmat ko'rsatuvchi korxonalarning turlari¹

Bugungi kunda xizmatlar ko'rsatishga ixtisoslashgan korxonalarning faoliyat turiga ixtisoslashuviga ko'ra, yuqorida keltirilgan xizmat ko'rsatish korxonalardan tashqari, yana bir qator ularning turlari borki, ular jumlasiga, oliy, o'rta maxsus, kasb-hunar, umumta'lim, maktabgacha ta'lim davlat muassasalarida tijorat asosida ta'lim olishni, shuningdek, radio va televideniye, internet-kanallar va pochta aloqalarini qo'shgan holda har qanday darajadagi xususiy ta'lim olish va xohlagan kasbga o'qishni ixtisoslashgan **ta'lim sohasidagi xizmatlar** ko'rsatishga ixtisoslashgan korxonalar, stasionar shifoxona muassasalari, poliklinikalar, stomatologiya muassasalari va tibbiy laboratoriyalar tomonidan

¹ Amaldagi meyoriy hujjatlarga asoslangan holda muallif tomonidan tuzilgan.

pullik asosida ko'rsatilgan kompleks xizmatlarni ko'rsatadigan **sog'liqni saqlash sohasidagi xizmatlar ko'rsatadigan korxonalar**, shartnomada nazarda tutilgan talablarga muvofiq loyihalar, izlanishlar, konstruktorlik va texnologik ishlar hamda ko'rsatilgan xizmatlar, shuningdek, qurilish ishlari ustidan nazorat va boshqa injenerlik xizmatlar ko'rsatadigan **me'morchilik, muhandislik izlanishlari, texnik sinovlar va tahlil sohasidagi xizmatlar ko'rsatishga ixtisoslashgan korxonalarni ham keltirish mumkin.**

Xulosa

Mazkur maqola doirasida amalga oshirgan nazariy tahlillarga asoslanib quyidagi xulosalarga kelindi:

Birinchidan, **xizmatlar sohasi texnologiyalari va tarmoq tuzilmasining murakkablashishi, ishlab chiqarilayotgan mahsulotlar sifati va xilma-xilligini yaxshilash, shuningdek, yuqori texnologiyali va intensiv xizmat ko'rsatish tarmoqlarining jadal rivojlanishi korxona, tashkilot va xo'jaliklarning samaradorligi va raqobatbardoshligini yanada oshirishga, aholi turmush darajasini oshirishga xizmat qiladi.**

Ikkinchidan, **iqtisodiy faoliyat turlari bo'yicha xizmatlar hajmida** ko'rsatilgan xizmatlar uchun amaldagi bozor narxlari bo'yicha qo'shilgan qiymat solig'i va aksizsiz hisoblangan to'lovlar hisobga olinadi. Xizmatlar oldi-sotdi obyekti sifatida chiqqanda va iqtisodiy ahamiyatga ega bo'lgan (xizmatlarni ishlab chiqaruvchining sarf-xarajatlarini to'laligicha yoki sezilarli darajada qoplaydigan) narxlarda sotilganda, **bozor uchun ko'rsatilgan bozor xizmatlari** hisoblanadi.

Uchinchidan, **ko'rsatilgan bozor xizmatlari hajmi** bu – xizmatlar ishlab chiqarishga ixtisoslashgan va xizmat ko'rsatish asosiy faoliyat turi hisoblanadigan barcha xizmatlar ishlab chiqaruvchilari (yuridik va jismoniy shaxslar) tomonidan ko'rsatilgan bozor xizmatlari qiymatidir.

To'rtinchidan, xizmatlar sohasi tovar ishlab chiqarish sohasidan o'z ichki va tashqi xususiyatlari va ularning iste'mol etilishi nuqtai nazaridan anchagina farqlanadi. Chunki, xizmatlar moddiy shakldagi tovarlarni ishlab chiqarish jarayonidagi ayrim nozik oraliq bosqichlarda namoyon bo'lib, ishlab chiqarishning bir maromda ketishiga o'ziga xos funksiyani bajarsa, boshqa tomondan uning qiymatlarini aniqlash ham o'ziga xos bo'ladi.

Beshinchidan, bu turdagi korxonalar iqtisodiy-moliyaviy jihatdan bozor talablariga tez moslashuvchan bo'ladi, agar ixtisoslashgan faoliyat yo'nalishida raqobat kuchayib ketgan holatda xizmat ko'rsatishning yaqinroq, (o'rinbosar xizmat) xizmat turiga moslashishi nisbatan tez amalga oshadi, xizmat ko'rsatish korxonalari yirik ishlab chiqarish subyektlari tomonidan iqtisodiy jihatdan nomaqbul bo'lgan faoliyatni amalga oshirish qulayligi ya'ni, iqtisodiy tizimda oraliq operatsiyalarni bajarishga moslashganligi bilan ham muhim ahamiyatga ega bo'ladi.

Oltinchidan, xizmat ko'rsatish korxonalari tovar ishlab chiqaruvchilarning mahsulotlarini iste'molchilarga yetkazishda muhim omil bo'lib xizmat qiladi. Chunki, tovar ishlab chiqarish bilan shug'ullanadigan korxonalar tomonidan o'z tovarlarini iste'molchilarga to'g'ridan-to'g'ri yetkazib berish hamma vaqt ham samarali bo'lmaydi, bunda esa xizmat ko'rsatish korxonalari katta rol o'ynaydiki, bu tovar ishlab chiqaruvchi uchun ham iste'molchilar uchun ham qulay hisoblanadi.

Yettinchidan, xizmat ko'rsatish korxonalari aholining sosial-iqtisodiy ehtiyojlarini qondirishga moslashgan bo'ladi, bu esa aholining turmush tarzini yaxshilanishida katta ahamiyatga ega hisoblanadi.

Sakkizinchidan, aholini bandligini ta'minlashda katta ahamiyatga egaligi, asosan kichik biznes shaklda mavjud bo'lishi hamda moliyaviy resurslarning tez aylanishligi kabi xususiyatlarga egaligi bunday korxonalarining bozor munosabatlarini tashkil etish va uning rivojlanib borishida o'ziga xos ahamiyatligini ko'rsatadi.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Баринов Н. А. Имущественные потребности и гражданское право // Избранные труды. М., 2012. С. 17.
2. Ismailov B.A. Xizmat ko'rsatish sohasi rivojlanishining ijtimoiy-iqtisodiy ahamiyati va tamoyillari iqtisod va moliya / ekonomika i finansi 2021, 8(144)
3. Кастельс М. Информационная эпоха: Экономика, общество и культура: Пер. с англ. Под. ред. О.И. Шкаратана – М.: ГУВШЭ, 2000.
4. Котлер Ф. Основы маркетинга. - М.: Прогресс, 1993. - С.638.
5. Mustafoyev G'olib Sultonmurodovich. Xizmat ko'rsatish va raqamli xizmatlar: rivojlanish bosqichlari hamda ijtimoiy-iqtisodiy ahamiyati. "Iqtisodiyot va innovatsion texnologiyalar" ilmiy elektron jurnali. № 6, noyabr-dekabr, 2020-yil. B.188.
6. Ochilov I. Bozor munosabatlari sharoitida xizmatlarning turlari va ularning tavsifi. // Xizmat ko'rsatish, servis va turizm sohalarini rivojlantirish: muammolar va ularning yechimlari. Monografiya. T.: "Iqtisodiyot-moliya", 2008. B.42
7. Сфера услуг: новая концепция развития/В.М. Рутгайзер, Т.И. Корягина, Т.И. Арбузов и др. - М.: Экономика, 1990. - С. 148. [Т.Хилла]
8. Tuxliyev I.S., Hayitboyev R., Ibodullayev N.YE., Amriddinova R.S. Turizm asoslari: O'quv qo'llanma – S.: SamISI, 2010 – B.247.
9. O'zbekiston Respublikasi Davlat statistika qo'mitasi. O'zbekiston Respublikasining ijtimoiy-iqtisodiy holati. B.144. (https://stat.uz/uz/?preview=1&option=com_dropfiles&format=&task=frontfile.download&catid=412&id=2805&Itemid=1000000000000)